

Oponentský posudek

ThLic. Mgr. et Mgr. Tomáš Matějec, Ph.D.

Žalmové parafráze Jiřího Strejce

Dizertační práce. Vedoucí práce: doc. ThLic. Jaroslav Brož, Th.D., S.L.L. Praha 2020, 158 stran

I. Shrnutí práce

Předložená dizertační práce se věnuje žalmovým parafrázím bratrského kazatele a po jistou dobu také člena překladatelského týmu Bible kralické, Jiřího Strejce. Zkoumá jejich ideová a formální východiska i jejich dějiny působení. Žánr žalmových parafrází představuje v 16. stol. rozšířený způsob recepce biblických poetických textů (opakované odkazy k dílu Jana Kochanovského, Clémenta Marota, Theodora Bezy a Ambrosia Lobwassera). Parafráze je odpovědí na požadavek přizpůsobit žalm přijímajícímu jazyku tak, aby jej bylo možno zpívat.

První kapitola (strany 14–25) představuje klasické pojetí metra, pravidelné rytmičné uspořádání zvukových prvků verše podle časomíry (distribuce délky) a tóniky (distribuce přízvuku) nebo jen podle počtu slabik, a uvádí příklady klasické řecké a latinské poezie. Ze 4.–5. stol. n.l. máme doklady prvních řeckých žalmových parafrází, které biblický, nezřídka lehce "christologizovaný" obsah předkládají řeckořímskou formou, podobně jako latinské parafráze novozákonních látek.

Druhá kapitola (26–40) se věnuje metru v hebrejském žaltáři a v jeho raněnovověkých parafrázích. Autor shrnuje diskusi křesťanských hebraistů o tom, zda poetické pasáže Hebrejské bible obsahují metrum, a pokud ano, jakého druhu. Referuje o pokusech autorů antických (Filón a Josphus Flavius), patristických (Hieronimus a Augustinus), novověkých (Komenský) a autorů 19.stol. doložit metrum, zejména tónické, poukazuje však na hypotetičnost takového tvrzení s ohledem na to, že vokalizace a přízvuky byly masoretského textu doplněny až koncem 1. tisíciletí n.l. Přiklání se proto k dnes převládajícímu názoru (Lowth, Mowinckel, Kugel), že dominantním projevem poetické funkce je v hebrejštině paralelismus, a konstatuje, že průzkum Hebrejské bible nevedl „k nalezení žádné takové pravidelnosti, která by alespoň vzdáleně připomínala pravidelnost starověké řecké a římské poezie nebo pravidelnost známou z novodobé poezie evropských národů“. (30) Již v této kapitole se autor obsáhle rozepisuje o potížích, které tato skutečnost působí vernakulárním evropským překladatelům, kteří do svých překladů metrum (nejčastěji hexametru) – ať už vědomě, nebo podvědomě, či nejspíše proto, že si poetický text, který by nebyl podán metricky, vůbec nedovedli představit – vkládají.

Třetí kapitola (40–47) uvádí Lutherovu představu o žalmové parafrázi, jak ji vyjádřil ve své instrukci Palatinovi. Tato představa je výsledkem snahy o přiblížení Bible lidu (realizované především jejím překladem), ale současně o uchování normativního stylu církevního projevu (proti blouznivcům ve svém vlastním táboře). Za zvláště vhodné k recepci při bohoslužbách Luther považoval kající žalmy, ale do probíraného žánru patří také jeho uchopení Ž 46 jako písně „Ein feste Burg ist unser Gott“, jež se stala nepsanou hymnou luterství (a platí to i pro

českou verzi, známou jako „Hrad přepevný jest Pán Bůh náš“). Škoda, že autor nikde nezohlední parafrázi Ž 27, z něhož v Čechách vznikla podobně erbovní píseň „Pán Bůh je síla má“. V závěru kapitoly formuluje pozoruhodný rozdíl mezi luterskými a kalvínskými parafrázemi žalmů: zatímco ty první nezastírají svou christologickou agendu, drží se ty druhé věrněji starozákonní dějpravné linie. Právě to jim, ukáže v závěru práce, zajistilo snazší recepci také v katolických kancionálech.

Čtvrtá kapitola (48–62) je věnovaná Ženevskému žaltáři, sbírce 150 původně do francouzštiny parafrázovaných a ke zpěvu určených žalmů, tvořících jeden z nejvýraznějších liturgických rysů kalvinismu. Obsáhle představuje životní cesty francouzského renezančního básníka Clémenta Marota, který se kromě typické dvorské milostné poezie a překladů Ovidia věnoval také parafrázám žalmů, původně ovšem určených jiným než ženevským reformovaným kruhům. Kalvín se s nimi seznámil ve Štrasburku a Marota pozval do Ženevy. Autor pak obsáhle líčí Marotovy umělecké, politické a konfesní přemety, příspěvek Theodora Bezy i složité peripetie ediční práce na parafrázi všech 150 žalmů, jejichž výsledkem byl v roce 1562 Ženevský žaltář. Oproti luterským parafrázím jsou ty Marotovy zřetelně dějpravné, bez tendence k násilným christologizacím.

V páté kapitole (63–68) sledujeme vernakulární parafrázi žalmů v německé jazykové oblasti. Autor stručně zmiňuje pokus Paula Schede Melissuse a pak už nás uvádí do východopruského Královce, který se již ve 20. letech 16. stol. přiklonil k reformaci. Krušnohorský rodák Ambrosius Lobwasser, studovaný v Lipsku, zde působil na nedávno otevřené *Universitas Albertina*. Ač luterán, tvůrčím způsobem převedl do němčiny Ženevský žaltář.

V šesté (73–72) a sedmé kapitole (73–87) autor představuje Jiřího Strejce, kazatele Jednoty, studovaného v Mladé Boleslavi, v Královci a v Tübingen. Ačkoliv nebyl (jak se v 19. stol. mělo za to) sám překladatelem kralických žalmů (tím byl nejspíše Izajáš Cibulka), žalmům se tento překladatel Kalvínovy *Institute* dozajista věnoval. Jeho překladatelská metoda substituuje „původní“ latinský hexametr českým rýmovaným oktosylabem. Praktikuje intertextualitu, po vzoru Kalvína veršuje citace antických autorů (Vergilia, Horatia)

V osmé kapitole (88–97) se tedy autor věnuje Strejcovu žaltáři. Jde vlastně o překlad „z třetí ruky“, neboť východiskem byl překlad Lobwasserova německého překladu původně francouzského Ženevského žaltáře (do něhož ovšem Strejc také pilně nahlíží, jak dokládá skutečnost, že spolu s Ženevany a proti Lobwasserovi podrží v žalmech 37 a 119 tercínu, jedenáctislabičný verš vynalezený Dantem, viz s. 91). V navázání na Mirjam Bohatcovou a Robera Dittmanna pak upozorňuje, že žaltář Kralických má svou vlastní prehistorii samostatných vydání Červekova 1562 a Štefanova) a Strejcovu parafráze, jakkoli je spíše překladem Lobwassera, přesto zůstává v terminologické rodině Kralických, čímž se odlišuje se tím od Melantrichovy bible.

Devátá kapitola (98–109) dokládá výše zmíněné tvrzení, že jsou Strejcovy parafráze českou, Lobwasserem zprostředkovanou verzí („pouhou jazykovou mutací“, s. 99) Ženevského žaltáře. Jak již výše zaznělo, text zůstává blízko obsahovému spádu Bible. Formálně kopíruje Ženevský

žaltář tendencí k velmi krátkým veršům. Posuny, ke kterým při několikanásobném překladu docházelo, autor ukazuje na Ž 42,8, kde potřeba interpretace postupně vedla k úplné ztrátě propastí, dvou mytologických relikvů v Bibli. Ve srovnání s básnickým uměním Blahoslavovým (a jeho písní Jezu Kriste Synu Boží) autor vyzdvihuje rafinovanost Strejcovu (Ž 37,21–28, s. 106); konstatuje suverénní zvládnutí syntaxe, práci se strofickým přesahem a celkovou živost, která je v kontextu raněnovověké české literatury ojedinělá. Upozorňuje na Strejcovu snahu (odlišující jej od Ženevského žaltáře i od Lobwassera) strukturovat sloky Žalmu 119 akrostichicky.

V desáté kapitole (110–124) se věnuje recepci Strejcových parafrází v českém jazykovém prostředí. Klíčovým okamžikem jejich ekumenického rozšíření bylo pirátské vydání u Jana Šumana. V prvních dvou dekadách 17.stol. se Strejcův žaltář dočkal mnoha dalších vydání a širokého přijetí a v mnoha svých dílčích parafrázích našel cestu do katolických pobělohorských kancionálů.

V poslední, jedenácté kapitole (125–137) autor analyzuje Strejcův žaltář z hlediska versologického, konstatuje primitivnost sylabického verše nehledícího na časomíru ani přízvuk. Srovnává to s pokusy Komenského a Blahoslava, dokládá možná spíše podvědomý ohled některých parafrází na časomíru, nejčastěji ovšem vynucenou nápěvem, k níž parafráze tvořila text. Nakonec ukazuje, jak se sylabická poezie Strejcovy stane šiboletem obrozeneckého sporu o časoměrnou a později tónickou českou poezii.

II. Hodnocení

Předložená práce je bezesporu obdivuhodným bohemistickým počinem. Na vysoké úrovni sleduje pohyby v artikulaci české prosodie. Pracuje s bratrskými rukopisy a ranými tisky, registruje odborný rozhovor oboru vyznačený jmény Mirjam Bohatcové a Roberta Dittmanna. Jelikož je ale hodnotitel této práce starozákonní biblista, bude jeho úsudek v oblasti bohemistiky vždy pouze laickým názorem, doplněným snad o obecné poznámky k logice a konkrétnímu provedení jednotlivých kroků.

Pokud jde o hodnocení z perspektivy odborné biblistiky, není příliš co hodnotit. Oborově příslušná je hodnotiteli snad pouze kapitola 2, věnovaná poetice textů Hebrejské bible. Autor opakovaně krouží kolem otázky metra v hebrejské poezii, zmíní paralelismus, ale zcela nevyužitou ponechá tezi Azarji dei Rossiho o tom, že metrum Hebrejské bible nefunguje na úrovni hlásek a slabik, ale na úrovni myšlek (27). Kromě paralelismu je projevem takového „myšlenkového metra“ především chiasmus a koncentrická stavba textů. Bylo by zajímavé sledovat, jako tyto poetické prostředky dopadnou v evropských parafrázích.

Zcela opomenutá v práci zůstává v Hebrejské bibli hojně se vyskytující aliterace a asonance. I zde by se pak nabízela úvaha o tom, zda toto ozvláštňující zpravidelnění (třeba zvýšenou frekvencí sykavek) může mít nějakou obdobu v přijímajícím jazyce.

Nezmíněno zůstává dilema akutní právě v případě žalmů a jejich překladu z hebrejštiny, totiž jaký vernakulární čas zvolit pro jejich jejich preformativní (imperfektní) a aformativní (perfektní) slovesné formy. Z biblistů sice autor cituje Segerta, Kugela, Schöckela, Vanceho,

Freedmana, Dahhoda, zcela ale chybí odkazy ke klasickým pracím o poetice hebrejštiny a o žalmech, jakými jsou přepracovaná Muroakova gramatika z pera Paula Joüona nebo práce Roberta Altera, Franka-Lothara Hossfelda nebo Ericha Zengera, nemluvě o domácí Cvičebnici biblické hebrejštiny Martina Prudkého (Praha 2014, s.230-240). Všechny tyto práce se věnují svérázu hebrejské poetiky a nezohlednit je tam, kde je pronášen soud o úskalích překladu poetických pasáží do evropských jazyků, je povážlivým nedostatkem.

O tom, že jde o bohemistickou, nikoli biblistickou práci, svědčí nejlépe proporce kapitoly, která jediná nějak tematizuje žalmy v jejich starozákonním kontextu (nadepsaná *2. Metrum v hebrejském žaltáři a v jeho raněnovověkých parafrázích*). Poetiku hebrejského žaltáře odbude na stranách 26-30, zbývajících 10 stran věnuje ukázkám metrické eisegeze evropských autorů.

Pokud jde pohyb mezi a) Vulgatou, b) vernakulárními překlady a c) jejich parafrázemi, je s podivem, že autor nepoužívá tabulky, kterými jsou dnes textové editory běžně vybaveny. To by umožnilo synopsi originálu, klasického překladu a jeho parafráze, což by jasně ukázalo, jakým (ideologickým nebo estetickým) směrem se parafráze ubírá. Zřetelný je tento nedostatek v exkurzu věnovaném posunům v překladu Ž 42,8 (102-103). V kapitole, věnované recepci Strejce v katolickém prostředí (s. 114nn), autor sleduje prostředkující úlohu Matěje Václava Šteyra, který do svého *Kancionálu českého* zařadil značnou část lehce upraveného Strejcovy žaltáře. Odtud se, opět po lehkých úpravách, tyto bratrské texty dostaly do kancionálu *Citara Nového zákona* Antonína Koniáše (s. 116). Je škoda, že autor ani zde byť jen jako příklad nenabízí synopsi Strejcovy a Koniášova znění, která by ukázala estetickou a teologickou agendu obou prominentních tradentů.

V práci z oboru biblistiky poněkud zarazí, že primární instancí komparace je zde český překlad Jeruzalémské bible, a nikoli Hebrejská bible a LXX.

Kapitola o Ženevském žaltáři (48-62) je zajímavou studií z církevních dějin. V překvapivých souvislostech se zde objevují Kalvín nebo Theodor Beza. Autor zdařile ukazuje, jak chvilková příměří mezi reformací znesvářenými stranami umožnila recepci některých žalmových parafrází na obou stranách konfliktu (v případě Theodora Bezy dokonce vyjádření dvou sorborských profesorů o tom, že jeho překlady nejsou v rozporu s katolickou vírou) – a tím některých z nich zajistila recepci v katolických kancionálech pozdějšího období.

Místy se tvrzení v práci opakují. Jde to zřejmě na vrub skutečnosti, že – jak autor ohlašuje v úvodu – v základu práce stojí již publikované práce, nyní prý důkladně přepracované. Tak se např. na str. 94 vyrovnává s hypotézou Strejcovy možného autorství překladu žalmů v Bibli kralické, ačkoli na ni již záporně odpověděl na str. 76.

Vcelku pečlivě napsaná práce vykazuje některé drobné nekonzistence a stylistická zaškrbnutí. V úvodu (s. 13) je nahlášen jednotný přepis tvrdého a netvrdého l, v citacích se ale od stany 89 opakovaně objevuje tvrdé l. Rabanus Maurus je překřtěn na Hrabana (s.33). Místy se autor z vysoce odborného textu zhoupne do mluvy bezmála lidové, např. když uvádí, že „na mramorovou hladinu se tedy básník úplně vykašlal“ (86); když píše, že Strejc při překladu Vergiliovu *Aeneidy* „víceméně volně a prozaicky převyprávěl a docela klidně a bez náhrady při

tom vypustil slovní spojení, ve kterém spočíval zvláštní půvab těch veršů.“ (s. 101); nebo když se podle něj „dosatlo i na kralické trouby, na to dbal Strejc o doslovnost dost, ale chudáci propasti musely vzít za své.“ (103)

III. Závěr

Práce je pozoruhodným bohemistickým a církevně-dějinným příspěvkem k dějinám působení parafrázovaných žalmů jako distinktního rysu kalvinizujícího proudu evropské reformace. Na odborně biblistickou diskusi příliš nenavazuje. S ohledem na její bohemistické a církevně-dějinné zaměření ji ovšem doporučuji ji k obhajobě, při níž se autor pokusí vyrovnat s otázkou, nakolik Strejcovy žalмовé parafráze přece jen reflektují (nebo právě vůbec ne?) některá v předchozím odstavci uvedená propria hebrejské poetiky.

Ve Staré Boleslavi 28.srpna 2020

Doc. Petr Sláma, Ph.D.